

– № 100. – ст. 3696.

**МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН СТРАХУВАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА,
ПРЕДМЕТІВ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ТА АНТИКВАРІАТУ
THE MATERIAL OBJECT OF LEGAL RELATIONS OF INSURANCE OF FINE ARTS,
ANTIQUES AND COLLECTIBLES**

Токарева В.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена матеріальному предмету правовідносин страхування творів мистецтв, предметів колекціонування та антикваріату, який дозволяє відмежувати страхування творів мистецтв, предметів колекціонування та антикваріату від інших підвидів майнового страхування.

Ключові слова: страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату, витвори образотворчого мистецтва, колекційні вина, ювелірні прикраси, колекційні автомобілі, рідкісні марки і монети.

Статья посвящена материальному предмету правоотношений страхования произведений искусства, предметов коллекционирования и антиквариата, который позволяет отграничивать страхования произведений искусства, предметов коллекционирования и антиквариата от других подвидов имущественного страхования.

Ключевые слова: страхование произведений искусства, предметов коллекционирования и антиквариата, произведения изобразительного искусства, коллекционные вина, ювелирные украшения, коллекционные автомобили, редкие марки и монеты.

The article is devoted to the object of relations of fine art and antiques insurance. Aspects of object of legal relations of fine art, collectibles and antiques insurance allow to distinguish fine art insurance from other types of insurance.

Keys words: insurance works of art, collectibles and antiques, fine art, vintage wines, jewelry, collectible cars, rare stamps and coins.

Страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату наразі як окремих видів страхування більшістю страховиків не виділяється, а при укладенні договорів страхування предметів вони досить часто ще керуються правилами страхування майна, в яких об'єкт страхування сформульований як майновий інтерес, пов'язаний із володінням, користуванням, розпорядженням майном. Суперечити такому визначенню досить складно, проте слід зауважити, що згідно із законодавством страхування такого майна, як транспортні засоби, залізничний транспорт, водний транспорт, в силу його специфіки здійснюється по різних видах, проте для творів мистецтва такого визначення поки ще не здійснено.

Дотримуючись тієї точки зору, що об'єкт правовідносин складається з юридичного об'єкта – дії та матеріального об'єкта (предмета), зупинимося на розгляді матеріального предмета зобов'язання зі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату, що надає можливість з'ясувати відмінності об'єкта правовідносин страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату від об'єктів правовідносин страхування іншого майна.

Один із найбільших страховиків творів мистецтва, колекціонування та антикваріату у світі Страхова корпорація АКСА (AXA Art Insurance Corporation) відносить до страхування творів мистецтва та предметів колекціонування, за яким пропонує відповідне страхове покриття, таке майно: 1) твори образотворчого мистецтва, що включають в себе живопис, друк, фотографії; 2) рідкісні книги; 3) антикварну зброю; 4) колекційні вина; 5) ювелірні прикраси; 6) колекційні автомобілі; 7) рідкісні марки і монети; 8) інші об'єкти колекцій [1].

Наведений перелік обумовлений попитом колекціонерів, музеїв та інших осіб, які є основними споживачами даного виду страхування, та спрямований на врегулювання саме їхніх потреб. Крім того, за свою майже сорокарічну історію компанією напрацьовано достатній досвід у веденні та врегулюванні договорів страхування, а відсутність серед перерахованого майна архітектурних ансамблів, зразків ландшафтного дизайну, музичних творів та іншого специфічного майна пояснюється як складністю врегулювання страхових випадків, пов'язаних із ними, так і тим, що колекціонування такого роду майна є не досить поширеним. Хоча компанія постійно розвивається й пропонує укладення договорів страхування щодо об'єктів, страхування яких досі не здійснювалося.

Рідкісні книги є складним об'єктом. Виготовлений з паперу, текстилю, шкіри, клею, фарб та інших матеріалів, він вимагає належного догляду та перебування в середовищі з належним температурним режимом. Тому вони мають особливий правовий режим, якщо є пам'яткою культури, враховуються і відстежуються державою.

Щодо такого специфічного предмета колекціонування, як вино, то його відрізняє від інших предметів придатність для споживання. Правильний догляд та збереження може забезпечити можливість вживання вина і допомогти зберегти його цінність. Найкращим захистом є сховище зі стабільною температурою і вологістю. Для запобігання випадковій втраті або пошкодження предметів винної колекції необхідні засоби для управління навколишнім середовищем: контейнери для вина, складські приміщення із системою контролю клімату, підвали та інше.

Незважаючи на те, що страхування колекцій вина для зарубіжних страхових компаній є нормою, в практиці вітчизняних страховиків такі випадки залишаються одиничними. Прикладом є випадок, коли Національне виробничо-аграрне об'єднання «Масандра» у 2003 році застрахувало колекцію масандрівських вин – найбільшу енотеку у світі – за повним пакетом ризиків. Початок енотеці було покладено понад півтора століття тому, а в 1988 році вона була занесена в Книгу рекордів Гіннеса. Застрахована колекція налічує більше 971 тис. пляшок, у тому числі найстаріше у світі вино «Херес-де-ла-Фронтера» врожаю 1775 року. Це залишається поки що єдиним відомим в Україні випадком страхування винних колекцій. Страховиком є російська страхова група «Гута», оскільки 90 % вин підприємця реалізується в РФ. Надалі Страховик обіцяє застрахувати технології виноробства українського підприємства, які одержали світове визнання [2].

Класичні та антикварні транспортні засоби вимагають належного ставлення особливо при їх використанні, об'єктивного розрахунку можливої швидкості раритетного автомобілю. Так, Страховою корпорацією АКСА укладаються договори страхування антикварних автомобілів з унікальним або рідкісним дизайном та обмежених серійних моделей від випадкової втрати чи пошкодження.

Незважаючи на значну поширеність марок та монет як об'єктів колекціонування, рідкісні екземпляри філателії та нумізматики мають істотну вартість та підлягають страхуванню.

У зв'язку з виникненням за останні десятиліття нових напрямів для обожнювання та колекціонування, таких як, наприклад, гітари, Страхова корпорація АКСА приймає на страхування та забезпечує покриття відповідних колекцій.

У зв'язку з цим Страховою корпорацією АКСА виділяються групи творів мистецтва та предметів колекціонування, стосовно яких договори страхування укладаються постійно. Але залишаються поза увагою твори, які на практиці страхують рідко і не виділяються компанією окремо. Серед них слід назвати такі, стосовно яких укладаються договори страхування: гравюри, gobелени, вітражі та цінні килими, статуетки, твори з мармуру та бронзи, антикварні меблі, антикварне срібло, рукописи, фарфор, предмети зі скла, рідкісні та старовинні дрібнички та інші рідкісні предмети історичного значення та художньої цінності [3].

Специфічним об'єктом страхування є копії, новобудови та інші спроби повтору оригінального твору. Коли у винахідника безоплатно копіюють винахід, він подає до суду за порушення своїх прав – а що робити колекціонерів, художнику, чию картину скопіювали? Гарним виходом здається страхування права на свої твори як на інтелектуальну власність. Даний вид страхування дозволяє автору отримати компенсацію, якщо його дизайнерське та живописне рішення було скопійовано без його відома [4]. Проте залишаються незахищеними колекціонери, чії твори мистецтва, колекціонування можуть бути протиправно скопійовані у випадку їх оприлюднення, наприклад, після смерті автора.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.1993 р. при передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому від власника твору не можна вимагати доставки твору авторові [5].

Поодинокими прикладами є забезпечення майнових (страхових) інтересів суб'єктів щодо страхування державних колекцій музичних інструментів, які тимчасово передаються в користування провідним музикантам. У такому випадку страхувальником є не держава, а артист, що одержує на певний період часу, наприклад, скрипку Амати, Гварнері чи Страдіварі. За інформацією представника страховика «РЕСО-Гарантія», компанією було здійснено виплати по двох страхових випадках пошкоджень, які отримали скрипки. Третій випадок стосувався викрадення, хоча скрипку, необачно залишену музикантом у транспортному засобі, вдалося повернути [6].

Проте, як зазначається керівниками українських галерей та виставкових центрів, найбільше колекціонери вдаються до укладення договорів страхування живопису, менше колекціонуються та страхуються вироби з бронзи та фарфору, gobелени та монети. Популярними є зрозумілі предмети мистецтва. До них здебільшого відносять живопис, якому понад сто років. На другому місці – картини часів соціалізму. Попит на твори сучасних українських художників тільки формується [2].

Щодо світових тенденцій страхування творів мистецтва, то за даними представника страхового андеррайтера лондонського синдикату Lloyd's, кількість картин, ціна яких більш ніж \$ 100 000 000, зростає з кожним днем [90]. Починаючи з 2003 року в середньому цей ринок збільшувався на 23 % на рік, про що свідчить індекс прибутковості вкладень у твори мистецтва Мея-Мозеса (Mei-Moses Fine Art Index) [7, 8].

Разом із цим кількість нових напрямів мистецтва, що стають предметами колекціонування, у світі зростає. Зокрема, прикладом є графіті, що спричинюють значний ажіотаж на аукціонах. Той факт, що графіті здебільшого розташовані у фіксованих місцях, відкритих для публіки, нерідко ставить перед андеррайтерами питання про оцінку ризиків [9].

Слід зауважити, що твори мистецтва можуть бути й об'єктом інвестицій. Такий їх прояв привертає увагу дедалі більшої кількості осіб, для яких головним є прагнення збереження та примноження свого капіталу, а не задоволення своїх естетичних потреб. Тож можна говорити про можливість комбінованого страхування: як майнових, так і фінансових ризиків. Тут страховики стикаються з необхідністю вирішення завдання, безпосередньо пов'язаного з визначенням об'єкта страхування, – завдання по формулюванню страхових ризиків, актуальних для власників творів мистецтва [10]. Тому й інші критерії оцінки. Так, якщо страховик страхує від пошкодження такий транспортний засіб визначеної моделі та вартості, то він може бути впевнений, що це є саме транспортний засіб вказаної марки, моделі та ціни. При страхуванні предметів мистецтва, колекціонування та антикваріату не має однозначності. Водночас зрозуміло, що всі державні музейні колекції застрахувати неможливо з огляду на величезну сукупну вартість усіх музейних експонатів та на те, що державний бюджет не передбачає коштів для того, щоб застрахувати всі музейні колекції держави.

З огляду на все вищевказане предмети, що приймаються на страхування, можуть бути поділені на дві категорії:

1) музейні експонати, які виведені з ринкового обороту, а їх цінність може бути дуже високою та зростати з кожним роком;

2) антикварні цінності та твори мистецтва, що знаходяться в ринковому обороті; для встановлення їх вартості пропонується використовувати ринкову, аукціонну оцінку або оцінку твору визнаними музейними експертами [11].

Звернемося до дефініцій та термінів, які містяться в українському законодавстві, та поняття, близьких за

змістом до об'єкта дослідження. Зокрема, щодо поняття творів образотворчого мистецтва, якими є скульптури, картини, малюнки, гравюри, літографії, твори художнього (в тому числі сценічного) дизайну. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» можна припустити, що вони є ідентичними об'єкту дослідження. Водночас не охоплюють того комплексу предметів, що приймаються на страхування.

Згідно зі ст. 1. Закону України «Про музеї та музейну справу» культурні цінності – це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [12]. Відповідно, музейним предметом є культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення.

Звернемося до дефініції «музейний фонд України», яким відповідно до ст. 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» є сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, незалежно від їх виду, місця створення і форм власності, та зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що знаходяться в музеях України й обліковані в порядку, визначеному цим Законом. До Музейного фонду України можуть належати також пам'ятки, що знаходяться за межами України і відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну. Музейний фонд України складається з державної та недержавної частин. Підсумовуючи викладене, можна сказати, що поняття «музейний фонд України» включає в себе державну та недержавну частину і є досить широким. Для страхування потрібні більш точні правові категорії.

Відповідно до Розділу XXI «Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріату» додатку до Закону України «Про митний тариф» від 05.04.2001р. [13] до групи творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату належать картини, малюнки та пастелі, повністю виконані вручну, за винятком планів та креслень для архітектурних, інженерних, промислових, комерційних, топографічних або аналогічних цілей, та інших готових виробів, розмальованих або декорованих вручну; колажі та аналогічні декоративні зображення, як картини, малюнки та пастелі; оригінали гравюр, естампів та літографій; оригінали скульптур і статуеток з будь-якого матеріалу; марки поштові або гербові марки, знаки поштової оплати погашені, в тому числі першого дня погашення, поштовий папір (гербовий папір) та подібні предмети, використані або не використані (виняток: поштові марки, гербові марки або аналогічні марки, непогашені, поточного або нового випуску в державі, в якій вони мають або будуть мати визначену номінальну вартість; гербовий папір; банкноти; чекові книжки; акції, облігації та аналогічні види цінних паперів: поштові марки, гербові

марки та аналогічні марки; банкноти: підписані та пронумеровані); колекції та предмети колекціонування із зоології, ботаніки, мінералогії, анатомії, історії, археології, палеонтології, етнографії чи нумізматики; предмети антикваріату віком понад 100 років.

Згідно з п.1.2. «Правил торгівлі антикварними речами», затверджених наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та Міністерства культури і мистецтв України від 29.12.2001 № 322/795 [14], антикварними речами визнаються культурні цінності як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, підлягають збереженню, відтворенню та охороні й створені понад 50 років тому. У тому числі: 1) предмети і документи, що пов'язані з розвитком суспільства та держави, історією науки, мистецтва і техніки, а також із життям та діяльністю видатних осіб, державних, політичних і громадських діячів; 2) художні твори, в тому числі: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, картини та малюнки повністю ручної роботи на будь-якій основі та з будь-яких матеріалів; оригінальні художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів; гравюри, естампи, літографії та їх оригінальні друковані форми, твори декоративно-прикладного мистецтва, в тому числі вироби традиційних народних промислів та інші художні вироби зі скла, кераміки, дерева, металу, кістки, тканини та інших матеріалів; 3) складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; 4) рідкісні рукописи, друковані видання і документальні пам'ятки, в тому числі інкунабули та інші видання, що являють собою історичну, художню, наукову та культурну цінність; 5) архівні документи, включаючи кіно-, фото-, фонодокументи; 6) унікальні та рідкісні музичні інструменти; 7) старовинні монети та інші предмети колекціонування.

Наведені акти надають підстави вважати, що:

1) об'єкти щодо яких можливе укладення договору страхування формалізовані в актах цивільного та іншого законодавства як такі на загальному рівні, як об'єкти авторського права чи як інші об'єкти з огляду на специфіку врегулювання відносин щодо них тією чи іншою галуззю права;

2) вони мають загальні та спеціальні ознаки;

3) мають художню, історичну, культурну, етнографічну цінність чи інші властивості, які підлягають правовій охороні;

4) є легальними і належні певній особі;

5) їх місце перебування чи особи, які ними безпосередньо володіють чи / та користуються;

6) мають загальні та спеціальні правові режими.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що страховики не роблять чіткого розмежування між творами мистецтва, предметами колекціонування та антикваріату та певною мірою охоплюють їх поняттям предметів мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. What We Insure. AXA Art. [Електронний ресурс] Режим доступу – <http://www.axa-art-usa.com/>
2. Василенко І. Искусство без страха / И. Василенко // Экономика и финансы. – №27 (124). [Електронний ресурс] Режим доступу – <http://www.expert.ua/articles/9/0/4100/>
3. Fine arts insurance 430.3. (April, 2009) [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.roughnotes.com/pfm/400/430_0300.htm
4. Покидова Е. Арт страхование. Часть 1 / Е. Покидова. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://artinvestment.ru/invest/law/20070628_1art_insurance.html#1
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – ст. 64.
6. Полищук И. Полищук // Время новостей. – 2004. – № 195. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.vremya.ru/>
7. Пять теорий, объясняющих, почему на рынке искусства не может быть краха. [Електронний ресурс] Режим доступу – <http://forum.artinvestment.ru/showthread.php?t=2445>
8. AXA Art offers free access to the MeiMoses index to all policy holders. [Електронний ресурс] Режим доступу – <http://www.axa-art-usa.com/>

9. Юрченко А. Н. Страхование современного искусства: в поисках объекта. [Электронный ресурс] Режим доступа – <http://www.allinsurance.ru/>
10. Особенности страхования произведений искусства // Организация продаж страховых продуктов 2006. – № 3. [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://bui.ru/text/32520-1.html>
11. Хакова Р. Налетай, торопись, покупай живопись / Р. Хакова // Деловой Петербург. – 21.06.07. – [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://radmilaspb.livejournal.com/>
12. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – ст. 405.
13. Про митний тариф: Закон України від 05.04.2001 № 2371-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. – ст. 125.
14. Правила торгівлі антикварними речами: затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та Міністерства культури і мистецтв України від 29.12.2001 № 322/795 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 5. – ст. 100.